

РЕСПУБЛИКА МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
МАРКАЗИ

Қиёмиддин Назаров

МАФКУРА

Тошкент-2014

МУНДАРИЖА

МАФКУРАНИНГ ИЖТИМОИЙ-ФАЛСАФИЙ МАСАЛАЛАРИ

Мафкуранинг ҳаётий зарурати

Мафкуранинг тарихий кўринишлари ва таснифлари

Мафкуранинг ижтимоий-фалсафий таҳлил

Феноменологик анъаналарда мафкура муаммоси

Мафкуранинг онтологик жиҳатлари таҳлили

Мафкура - ижтимоий тажриба

Мафкура - ижтимоий мавжудлик муаммоси

БУГУНГИ ДУНЁДАГИ МАФКУРАЛАР ТЎҚНАШУВИ

Бугунги дунёдаги мафкуралар тўқнашуви

Бузғунчи мафкура ижтимоий феномен сифатида

Космополитизм ғоясининг салбий оқибатлари

Миллатчиликнинг мафкуралашуви

Глобаллашув тенденциялари ва мафкура

ЯНГИЛАНАЁТГАН ЖАМИЯТ МАФКУРАСИ

Ўзгараётган жамиятда мафкура шаклланиши

Мафкура ва ижтимоий-маданий ҳаёт

Маданият тизимидаги мафкура

КИРИШ

Инсоният тарихида турли мамлакатларнинг мафкуравий тузилмалари ҳақиқий мафкуравий билимлар ва қадриятларни ҳам ўз ичига олган, булар жамиятнинг у ёки бу даврда қарор топиши ва ривожланишини белгилаб берган. Ҳукмрон мафкуралар жамиятнинг маънавий замини ҳисобланади, унинг устида сиёсий ва иқтисодий устқурмалар тикланади. Ҳукмрон мафкураларнинг мафкуравий қадриятлари янги ижтимоий тузилма ва соҳаларнинг ташкил топишини тақозо этади: масалан, аввалига мафкуравий таълимот яратилган, кейин бу таълимот қадриятлар ва билимлар асосида эски жамиятнинг ижтимоий тузилмаларига ва агар мафкура дунёвий характерга эга бўлса, янги тамаддунга айланди. Бунга мисоллар жуда кўп, ахир ҳеч ким буддизм таълимоти буддизм давлатлари ва умуман, буддизм маданияти пайдо бўлишидан олдин вужудга келганини рад этолмайди. Маълумки, социалистик тамаддун ўзидан аввалроқ тузилган коммунистик мафкура асосида ривожланган. Эҳтимол, агар Уйғониш даврида либерал-демократик мафкура тузилмаганида ва Янги давр замонида ривожланмаганида, Ғарбнинг XX асрда неолиберализм, неоконсерватизм, социал-демократия шакллари олиган либерал-демократик тамаддуни қарор топмаган бўларди.

Инсоннинг моддий бойлик орттириш ва тамаддун неъматларидан лаззатланишни устун қўядиган, бузуқлик ва маънавий қашшоқликка, маънавий қаҳатчиликка олиб келадиган инсонийликдан холи маданияти олдида тик туриш учун дунёнинг кўплаб мамлакатларида америкача маънавиятнинг ёйилишига қарши янги мафкура, маънавий ва моддий бой шахсга йўналтирилган, албатта, бунда инсоннинг маънавий баркамоллиги устувор турган мафкура яратилиши лозим. Буларнинг бари XXI аср бошида асосий муаммо инсоннинг ижодий маънавий моҳиятини шакллантириш ва ривожлантиришга йўналтирилган мафкуралар тизими бўлиши кераклигидан дарак беради.

Мафкура борасидаги тадқиқотларда мафкура ҳодисасини таҳлил қилишга онтогносеологик ёндошув, бошқа ижтимоий фанлардан олинган усул ва тамойилларни уларнинг танқидий талқини билан қўшиб олиб борган ҳолда “мафкура” тушунчасини умумий ёритишга уринишга алоҳида эътибор қаратиш лозим. Шунингдек, турмуш талқини сифатидаги мафкуранинг ўзига хосликларини аниқлаш, мафкура асосларини имкон қадар холис изланишини амалга ошириш, мафкуранинг асосларини аниқлаш учун ижтимоий амалиёт, ижтимоий ўрганиш, у ижтимоий турмушнинг функционал жиҳати эканлигини ҳамда унинг мақсади ҳақиқатни топиш эмас, балки кишиларни муайян ҳатти-ҳаркатга йўналтириш эканлигини асослаб бериш, шахсий билимда ҳамда айрим таълим концепцияларнинг мазмунида аввал бошданок мафкуравий вазифаларнинг

мавжудлигини исботлаб бериш керак.

Айтиш мумкинки, мафкурани ижтимоий-фалсафий тадқиқ этишда жамиятнинг мафкуравий тузилишини таҳлил қилиш алоҳида ўринга эга. Мафкура тузилишини олам, жамият, инсон, индивиднинг дунёдаги ўрни ва роли, дунёда шахс умрининг мазмуни ҳақидаги фалсафий, илмий, сиёсий, эстетик, ахлоқий, ҳуқуқий, иқтисодий, сиёсий, ижтимоий билимлар ва қадриятларнинг аниқ тарихий яхлит тизими сифатида таърифлаш мумкин. Мафкура – бу ижтимоий соҳаларнинг қарор топиши ва ривожланишини белгилайдиган билим ва қадриятлар. Мафкура, шунингдек, жамият келажагининг дунёнинг барча фуқаролари интилиши лозим бўлган энг яхши қурилиши тўғрисидаги тасаввурдир. Мафкуравий билимлар ва қадриятлар жамият ҳаётининг маънавий, давлат, иқтисодий, ижтимоий ва оила-турмуш соҳаларидаги шахсларнинг фаолиятини ташкил қилади, тартибга солади, йўналтиради ва бирлаштиради, бир турли мафкурага эга мамлакатларни бирлаштиради, Шарқ, Ғарб, Жануб тамаддунларининг ижтимоий минтақалари ўртасидаги ўзаро ҳаракатларни йўналтиради, Ер шарининг ижтимоий яхлитлигини таъминлайди.

МАФКУРА – ЖАМИЯТ ҲАЁТИНИНГ ЗАРУР ОМИЛИ

Мафкуранинг ҳаётий зарурати

Мафкура бўлмаса инсоният йўлини йўқотиши муқаррар.

Ислом Каримов

Умуман, мафкура муаммосига ва хусусан, шаклланаётган инсонпарвар мафкурага мурожаат замонавий жамиятнинг социализмдан демократияга, коммунистик мафкурадан либерал мафкурага, жамиятнинг тоталитар тузилишидан шахс эркинлигини назарда тутадиган тузилишга ўтишида ҳал қилинадиган вазифалар билан, шунингдек, жаҳон тартиби омиллари, глобал жамиятнинг ҳозирги даври ва глобал инвонпарварлик мафкурасининг хусусиятлари билан белгиланади.

Жамият ҳаётининг асосини мафкурага оид билимлар ва қадриятлар ташкил қилади. Бу мафкуравий билимлар ва қадриятлар жамият асосида ётади. Табиийки, бу жамиятдаги асосий мафкурага доир билимлари дир. 1991 йил августдаги тўнтарилишдан кейин жамиятнинг мафкурадан холи қилиниши ижтимоий хаосга олиб келди. Натижада, ҳеч ким қандай жамиятқуриш кераклигини, нимага интилиш кераклигини аниқ билмай қолди. Ижтимоий тараққиёт истиқболи йўқолди, келажаксиз жамиятда эса, бошбошдоқлик, бебошлик, ишончсизлик, куч кўрсатиш, орсизлик, зўравонлик авж олади.

Жамиятни мафкурадан холи қилиш ғояси илк бор демократ-ислохотчилар томонидан маълум қилинган бир шароитда, фуқароларнинг маънавий чекланиши юзага келди. Айниқса, бу ғарбдан келган ғоя ёшларнинг маънавий ва ахлоқий тарбиясига таъсир қилди. Айниқса, ёшлар турли ғарб мафкураларининг тикиштирилиши ва оммавий маданият олдида ҳимоясиз қолди. Ёшлар орасида ўтказилган социологик тадқиқотлар кўрсатишича, жамиятнинг мафкурасиз қолиши ёшларнинг дунёқарашсиз шаклланишига олиб келди. Маълумки, ҳеч қандай дунёқараши бўлмаган индивид хусусий одамга айланиб қолади. Бундай индивидлар учун инсон шаънини шакллантирадиган, инсонни улуғлайдиган, инсоният келажagini инсонпарварлаштирадиган олий, ва аввало, маънавий қадриятлар ётдир.

Инсоният инсоннинг маънавий уйғониши ва ахлоқий мукамаллигини кўзда тутадиган янги инсонпарвар мафкурани ярата оладими ёки бўлмаса, инсониятни маънавий таназзулига олиб келадиган моддий бойликни биртомонлама ривожлантиришни мўлжаллаб, сиёсий, иқтисодий ва экологик ҳалокатлар қаторида маънавий ҳалокатга юз тутадими? Шундай қилиб, инсоният ўзининг мавжудлигини шубҳа остига қўяди, бинобарин, инсоннинг моҳияти, энг аввало, унинг моддий таъминланганлиги ёки келиб чиқиши билан эмас, балки бутун умри давомида ўзлаштирилган, эришилган ва амалга оширилган билимлари билан белгиланади.